

Катерина ПРУТ,
вихователька ДНЗ «ЖВПТУ»

ПРАКТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі формування громадянської компетентності як складової ключових компетентностей, що характеризується спроможністю людини здійснювати поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності на основі громадянських цінностей, ідеалів, переконань. Аргументовано актуальність формування громадянської компетентності в сучасних умовах. Охарактеризовано сутність, зміст та структуру громадянської компетентності. Визначено коло ключових громадянських компетентностей та умови їх ефективного формування. Висвітлено окремі практичні підходи до формування громадянської компетентності у системі громадянської освіти та виховання.

Ключові слова: громадянське суспільство, ключова компетентність, громадянська компетентність, громадянська освіта, громадянське виховання, громадянськість.

Актуальність проблеми дослідження. Одним із першочергових завдань національної стратегії освіти й виховання є створення умов для формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство є осередком для розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів. Події останніх років показали, що без свідомих, ініціативних і відповідальних громадян із міцною суспільно спрямованою мотивацією, здатних до об'єднання у різноманітні організації для реалізації права на участь у розбудові інститутів демократичної держави, відстоюванні демократичних свобод, контролі за органами влади, суверенітет України перебуватиме під постійною загрозою. Досягти ж поставлених цілей можливо, запровадивши в освітній процес положень, що сприяють формуванню громадянської компетентності здобувачів освіт.

Аналіз актуальних досліджень. Доцільність звернення до обраної проблеми підтверджується розробками психологів, педагогів, науковців, які розглядали проблему формування громадянської компетентності в різних аспектах. У вітчизняній педагогіці питання громадянської компетентності розглядали О. Пометун, І. Тараненко, Н.Бібік, М.Боришевський, В.Кремень, О.Бурау, Л.Мельничук, І.Ковальчук, Л.Кравченко, П.Вербицька, О.Внукова, К.Журба, В.Івашківський, В.Лозова, Г.Троцько, Л.Крицька, В.Приходько, К.Чорна, Н.Дерев'яно, В.Киричок, В.Оржехівський, О.Сухомлинська, Г.Шевченко, Т.Смагіна, М.Рудь, О.Шестопалюк та ін. Психологічні основи формування громадянськості, громадянських компетентностей особистості досліджувалися психологами К.Абульхановою-Славською, Л.Божович, М.Боришевським, М.Болдиревим, В.Васютинським, Л.Виготським, В.Давидовим, Д.Ельконіним, І.Коном, Б.Ломовим, В.Поплужним, С.Рубінштейном, І.Тисячник, Т.Титаренко та ін. У зарубіжній педагогіці визначеній проблемі присвячені праці А.Адлера, К.Вейнберга, Р.Вудса, К.Джанга, Дж.Дьюї, Г.Кершенштейнера, Х.Мюнклера, Ч.Паттерсона та ін.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових досліджень свідчить, що *громадянську компетентність* розуміють як інтегративну якість особистості, що містить систему цінностей, знань, умінь, навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій у суспільному житті, активної та ефективної взаємодії із суспільством, реалізації прав, обов'язків і свобод із метою розвитку демократичного суспільства.

Сучасні вітчизняні дослідники виділяють такі основні громадянські компетентності особистості: 1) розуміння власної громадянської ідентичності, державної приналежності, національної, етнічної та культурної ідентичностей, повага до інших культур та етносів; 2) здатність плекати українські традиції та духовні цінності, поділяти європейські цінності,

спроможність реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства; 3) розуміння значення національної пам'яті, особливості її розвитку, впливу на суспільно-політичні процеси; 4) знання принципів демократії та здатність застосовувати їх у повсякденному житті; розуміння та сприйняття цінності прав та свобод людини, вміння відстоювати свої права та права інших; 5) розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та вирішувати конфлікти; 6) знання та розуміння державного устрою, принципів і шляхів формування державної політики у всіх сферах суспільного життя на різних рівнях; 7) знання механізмів участі у суспільному, суспільно-політичному та державному житті та вміння їх застосовувати разом з прийняттям рішень на місцевому, регіональному і національному рівнях; відповідальне ставлення до своїх громадянських прав і обов'язків, пов'язаних з участю в суспільно-політичному житті; 8) здатність формувати та аргументовано відстоювати власну позицію, поважаючи відмінні думки/позиції, якщо вони не порушують прав та гідності інших осіб; 9) здатність критично аналізувати інформацію, розглядати питання з різних позицій, приймати обґрунтовані рішення; 10) здатність до соціальної комунікації, солідарних дій та вміння співпрацювати, формувати групи задля вирішення проблем спільнот різного рівня.

Тепер звернемося до структури громадянської компетентності. Якщо виходити із змісту самого поняття «компетентність», то обов'язковою його складовою є знання, цінність, діяльність.

О. Пометун визначає такі складові громадянської компетентності:

- *знанневий компонент (громадянські знання)*: знання, які стосуються правил колективного життя, демократичних умов встановлення цих правил; про взаємодію влади, суспільства й особистості; про розбудову демократії (правові, політичні, соціальні); про свою національну культуру, історію, традиції, звичаї, мову; про сучасний світ (глобалізація, міжнародні відносини); принципів і цінностей прав людини, демократичних свобод;

- *ціннісний або мотиваційно-ціннісний компонент (громадянські чесноти)* містить: повагу до Батьківщини, народу, держави, її символіки, традицій, мови; почуття власної гідності; повагу до цінностей прав людини, свободи, рівності, солідарності; визнання та дотримання законів, уміння орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні та визначати власну позицію; толерантність, здатність до емпатії;

- *діяльнісний компонент (громадянські уміння й навички)* передбачає набуття особистістю здатностей робити вибір у ситуаціях реального життя; співпрацювати з органами державної влади та місцевого самоврядування; порозуміння з іншими, співпраця, робота в команді; розробка й упровадження спільних проєктів та вміння розв'язувати конфлікти відповідно до законів демократії;

- *процесуальний, технологічно-процесуальний або особистісно-творчий компонент (сфера самореалізації)* містить можливості: критично й незалежно мислити; брати на себе відповідальність; робити свідомий вибір та застосовувати демократичні технології прийняття рішень; брати участь у дебатах, аргументувати; поважати погляди інших людей.

Радою Європи розроблено перелік умов формування громадянської компетентності на уроці, у закладі освіти, у освітньому середовищі, в місцевій громаді та для широкого кола громадян: активна участь здобувачів освіти, педагогів і батьків у демократичному управлінні закладом освіти; демократизація методів навчання та виховання, відносин суб'єктів освітнього процесу; поширення методів, орієнтованих на особистість здобувачів освіти, зокрема реалізація педагогічних проєктів, що ґрунтуються на спільній колективній меті та співпраці учасників, які опікуються освітою з питань демократичного громадянства; формування освітніх підходів, що тісно пов'язують теорію з практикою; залучення здобувачів освіти до індивідуального та колективного оцінювання якості освіти; заохочення обміну, зустрічей та партнерства між здобувачами освіти і педагогами з різних закладів освіти для міжособистісного взаєморозуміння; поширення підходів і методів освіти, що сприяють вихованню в суб'єктів освітнього процесу толерантності та поваги до культурної і

релігійної багатоманітності; зближення формальної і неформальної освіти; встановлення відносин громадянського партнерства між закладом освіти і сім'єю, громадою, ЗМІ.

Формування громадянської компетентності відбувається за двома пріоритетними напрямками:

I. Громадянська освіта – навчання принципам та видам залученості громадян до суспільних та політичних процесів.

II. Громадянське виховання - керований педагогічний процес становлення свідомого, відповідального і компетентного громадянина-патріота, спрямований на саморозвиток і розбудову демократичного громадянського суспільства, формування громадянськості як інтегративної якості особистості.

Громадянськість - усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави, суспільства; почуття відповідальності за їхнє становище.

Розглянемо практичні шляхи формування громадянської компетентності у рамках громадянської освіти та виховання:

1. Використання громадянознавчого компоненту навчальних предметів як гуманітарного, так і природничо-математичного циклу. Провідну роль у формуванні громадянських знань відіграє інтегрований курс «Громадянська освіта».

2. Формування громадянської компетентності в процесі безпосередньої участі здобувачів освіти у виховних заходах різних форм проведення та змістовного спрямування.

3. Організація самоврядування закладу освіти. Метою самоврядування здобувачів освіти є виховання успішної, конкурентоспроможної особистості, формування в неї демократичної культури і відповідальності.

4. Проектна діяльність. Завдяки залученню до проектної діяльності формується позиція щодо процесів суспільного розвитку, поглиблюються знання з використання ІКТ, медіа, підвищується рівень навчально-дослідницької діяльності учасників освітнього процесу, формується критичне мислення здобувачів освіти, здатність висловлювати власні точки зору і поважати точки зору інших, навички ефективного спілкування, які дають змогу вести дискусію й уникати конфліктних ситуацій, уміння творчо працювати і розв'язувати різні проблеми, особисті бачення у взаємозалежності з іншими.

5. Волонтерська діяльність різного спрямування.

6. Організація екскурсій (до музею, історичної пам'ятки, пам'ятки культури, вулицею міста тощо).

7. Впровадження програм громадянської освіти у співпраці із закладами культури (бібліотеки, будинки культури, музеї, концертні зали, мистецькі центри, театри, кінотеатри, школи мистецтв тощо), установами з питань молоді, спорту, туризму та соціального захисту (центри соціальних служб для дітей, сім'ї і молоді, відділи у справах дітей та інші установи, що працюють з незахищеними верствами населення).

8. Зустрічі з цікавими людьми.

9. Організація у закладі освіти роботи музеїв та музейних кімнат як окремих культурно-освітніх осередків та залучення здобувачів освіти до різних форм їх роботи.

10. Забезпечення умов для громадянської самоосвіти: включення відповідного змісту в громадські простори (сквери, вулиці тощо; інформаційні таблички; експозиції в музеях; наповнення бібліотек і все інше, що дозволяє займатися самоосвітою); сприяння забезпеченню громадян доступними ресурсами для власного саморозвитку, включаючи книговидавництво, кінематограф, культурні продукти, туризм, онлайн-платформи та активне інформування про такі ресурси; підтримка інформаційних ресурсів, що сприяють розвитку громадянських компетентностей та формуванню критичного мислення, надання інформації через ЗМІ для розвитку громадянських компетентностей.

Реалізація таких практичних шляхів формування громадянської культури здобувачів освіти надає можливість реалізувати одне з найважливіших завдань освітнього процесу – становлення особистості, здатної до громадянської дії в умовах сучасного світу.

ВИСНОВКИ

1. В умовах активного розвитку України як демократичної держави, формування громадянської компетентності є одним із пріоритетних завдань освіти.
2. Громадянська компетентність є інтегративною характеристикою особистості, компоненти якої тісно пов'язані між собою й формуються комплексно.
3. Ефективне формування громадянської культури здобувачів освіти можливе через систему громадянської освіти та виховання.
4. Сучасна педагогіка дає достатній арсенал технологій для формування підвалин громадянської компетентності, а зміст навчальних дисциплін – достатню кількість громадянських знань.
5. Тільки через систему громадянської освіти та виховання можливо подолати почуття національної меншовартості і сформувати людину – громадянина з національним складом мислення та природним почуттям гордості, що ти – українець.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громадянська компетентність: соціальні очікування та реалії. Монографія / І. В. Жадан; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної соціальної та політичної психології. – Київ, – 105с. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/gk_sotr-2021.pdf (дата звернення: 18.11.2024)
2. Власенко О.М. Зміст та структура громадянської компетентності випускника закладу середньої освіти URL:http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/62/part_1/21.pdf (дата звернення: 14.11.2024)
3. Єщенко М. М. Теоретичні засади формування та розвитку громадянських компетентностей URL: http://isp.poippo.pl.ua/article/download/194322/pdf_15 (дата звернення: 06.11.2024)
4. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності URL: <http://kluby.if.ua/blog/view/kontseptsija-gromadjanskogo-vihovannja-osobistosti-v-umovah-rozvitku-ukrayinskoji-derzhavnosti> (дата звернення: 06.11.2024)
5. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/KONTSEPTSIYA-ROZVYTKUGROMADYANSKOJI-OSVITY-V-UKRAYINI.pdf> (дата звернення: 30.10.2024)
6. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи URL: https://lib.iitta.gov.ua/713638/1/%D0%93%D0%9A_%D1%81%D1%82_%D0%A3%D0%9F%D0%96_18.pdf (дата звернення: 12.11.2024)
7. Смагіна Т.М. Громадянська компетентність у контексті особистісного виміру URL: <http://studentam.net.ua/content/view/7332/97/> (дата звернення: 13.11.2024)
8. Соціально-педагогічні засади формування громадянської відповідальності у студентів: збірник матеріалів / [Голова редкол. О. А. Удалова, члени редкол. В. М. Бабич, Ю. В. Ївженко, Л. В. Корецька, О. Д. Літвінчук, Н. К. Наумова]. – Київ, 2019. – 213 с

